

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.831.8:327

Новіков М.М.

Харківський інститут бізнесу та менеджменту

НЕОЛІБЕРАЛЬНА ДОКТРИНА І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА: ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ І ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглядається взаємозалежність і взаємозумовленість внутрішньої та зовнішньої політики сучасної України, вплив на їхнє формування основних постулатів неолібералізму. Наводяться аргументи щодо двох альтернативних інтеграційних проектів (Євросоюз та Митний Союз), пояснюються деякі причини їхньої повільної реалізації.

Ключові слова: (не)лібералізм, міжнародні фінансові інститути, внутрішня політика, зовнішньої політика.

Новиков М.Н.

НЕОЛІБЕРАЛЬНАЯ ДОКТРИНА И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА : ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ И ВЗАИМОУСЛОВЛЕННОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ДЛЯ УКРАИНЫ

Рассматриваются взаимозависимость и взаимообусловленность внутренней и внешней политики современной Украины, влияние на их формирование основных постулатов неоліберализма. Приводятся аргументы относительно альтернативных интеграционных проектов (Евросоюз и Таможенный Союз), объясняются некоторые причины их медленной реализации.

Ключевые слова: (не)ліберализм, международные финансовые институты, внутренняя политика, внешняя политика

Novikov M.

NEOLIBERALISM AND FOREIGN POLICY: INTERDEPENDENCY AND INTERCONDITIONALITY IN THE CONTEXT OF INTEGRATION PROJECTS IN UKRAINE

Interdependency and interconditionality of domestic and foreign policy of contemporary Ukraine and influence on formation the main postulates of neoliberalism are examined. It is given the arguments for alternative projects of integration (European Union and Customs Union), to interpret some reasons of its slow realization.

Key words: (neo)liberalism, international financial institutes, domestic policy, foreign policy.

Сьогодні, мабуть, вже немає потреби доводити, що шлях до благополуччя народу багато в чому залежить не лише від збалансованої внутрішньої соціально-економічної політики, а й від продуктивних торговельно-економічних та соціополітичних зносин з іншими державами, тобто від зрозумілої та адекватної зовнішньої політики.

Проблема взаємозв'язку та взаємовпливу внутрішньої і зовнішньої політики є однією з найскладніших у політичній науці. Відповідь на прості, на перший погляд, питання „Чи слід Україні інтегруватися, якщо так, то до якого саме міжнародного утворення найвигідніше для неї, якими мотивами (декларованими і справжніми) керується національна еліта в інтеграційному русі, чи відповідає це національним інтересам народу України і т.п.?” виявляються дуже непростими, оскільки внутрішня (неоліберальна за

змістом) соціально-економічна політика явно суперечить інтересам більшості населення, але відповідає інтересам владної еліти, отже, логічно припустити, що й зовнішня політика (згідно зі справедливою, на наш погляд, ленінською формулою про те, що найбільш глибокі коріння внутрішньої та зовнішньої політики визначаються економічними інтересами та економічним становищем панівного класу держави, яка й сьогодні повною мірою може слугувати орієнтиром у лабіринті штучно створеного партіями та групами „дипломатичними хитруваннями” [1, с.327-328]) також формується згідно з інтересами саме правлячого класу. Причому незважаючи на наявний в українському суспільстві розкол за цивілізаційно-культурними ознаками, вітчизняна владна і опозиційна еліта (яка здебільшого є водночас і економічною) єднаються на ґрунті однакового ставлення до неолібералізму як до основного підґрунтя соціально-економічної політики на „благо українського народу”. А свого часу ще Т. Гоббс та Н. Макіавеллі вказували, що коли політичні лідери говорять про „загальне благо”, то у більш, ніж половині випадків вони приховують за цим групові або особисті інтереси [2]

Серед учених, які звернули увагу на проблему взаємодії внутрішньої та зовнішньої політики, були І.Валлерстайн, Дж. Розенау, Г. Моргентгау та ін. Починаючи з 1960-х років з’явилося багато наукових праць, у яких з різних теоретичних точок зору аналізуються як процеси взаємодії між різними видами політики, так і методологічні аспекти дослідження проблеми. При цьому теоретичне осмислення проблеми як у західній, так і вітчизняній політології відстає від реальних змін, а політична практика характеризується недооцінкою феномена взаємозв’язку між сферами політики. У кінці 1980-х рр. теза „внутрішня політика визначає зовнішню політику” була піддана критиці.

Слід розуміти, що у сьогоднішньому глобальному світі поділ політики на внутрішню й зовнішню майже втрачає всякий сенс¹. Проте з часом зменшується роль

¹ На такий підхід значно вплинули висловлені ще у 1969 р. ідеї Дж. Розенау про взаємозв’язок внутрішнього життя суспільства та міжнародних відносин, про роль соціальних і культурних факторів у поясненні міжнародної поведінки урядів, про „зовнішні” джерела, які можуть мати, на перший погляд, внутрішні події [3]. У 60-ті він висловив думку про те, що через структурні зміни у

одних і підноситься роль інших детермінант, які так чи інакше впливають на формування внутрішньої й зовнішньої політики держав, доки існують самі держави. Так, стосовно пострадянських країн можна констатувати таку головну тенденцію: пріоритети зовнішньої політики диктуються необхідністю просування шляхом проголошеного режимом внутрішньополітичних цілей – політичної демократії, ринкової економіки, соціальної стабільності, гарантій індивідуальних прав і свобод та декларативного підтвердження слідування курсу реформ (на основі непроголошених, звісно, неоліберальних аксіом).

Відповідно до однієї з версій геополітичних концепцій, теорії „багатої Півночі” та „бідного Півдня”, а також неомарксистської світ-системної теорії І. Валлерстайна (поділу країн на „світовий центр”, „периферію” та „напівпериферію”), внутрішня політика залежить винятково від зовнішнього примусу. Тобто соціально-політичне становище та внутрішні суперечності будь-якої держави зумовлюються несиметричними взаємовідносинами між розвиненими країнами „центру” та слабо розвиненими країнами світової периферії у глобальній капіталістичній світ-економіці. Отже, зовнішня політика і країн „центру” і „периферії” підпорядкована для перших завданню консервації такого порядку, для других – спробі змінити його (на користь розвитку власної економіки)².

Для представників таких теоретичних напрямків у міжнародно-політичній теорії, як неореалізм і структуралізм зовнішня політика є продовженням внутрішньої, а

світовій політиці головними діючими особами стають уже не держави, а конкретні особи, які вступають між собою у певні відносини. У 1990 р. він говорить про нових акторів міжнародних відносин – це вже розмаїття недержавних суб’єктів, які впливають на зміни в межах світової системи. Тобто, згідно з Дж. Розенау, утворився так званий „поліцентричний світ”, у якому взаємодіють міжурядові, неурядові організації, соціальні групи, державні бюрократії та транснаціональні актори. Це зрештою впливає на розмивання меж між внутрішньою і зовнішньою політикою.

² Приклад такої залежності наводить І. Валлерстайн: демографічний розрив між Північчю та Півднем прискорюється, що спричинює сильний тиск на міграційний рух з Півдня на Північ, а це в свою чергу, породжує сильну антиліберальну політичну реакцію на Півночі [4, с.139].

міжнародні відносини – продовженням внутрішніх суспільних відносин. Але вирішальну роль у визначенні зовнішньої політики, на їхню думку, відіграють не національні інтереси, а внутрішня динаміка міжнародної системи.

Для сучасних послідовників політичного реалізму, головні тези якого сформулював Г. Моргентау, цілі зовнішньої політики повинні визначатися в термінах національного інтересу й підтримуватися відповідною силою. Сьогодні європейські праворадикали, які гуртуються навколо антиіммігрантських гасел, активно вербують прихильників у лави євроскептиків, кількість яких зростає у міру поглиблення економічної кризи в ЄС [5]. Риторика праворадикальних партій з використанням таких ключових понять політичного реалізму, як „національні інтереси” та „суверенітет”, спрямована, крім реформування імміграційного законодавства з метою зменшення потоку іммігрантів (особливо інокультурних), проти бюрократичних інститутів ЄС і за право виходу з ЄС („Національний фронт” Франції), проти входження у зону євро („Датська Народна партія”) [5]. Проте загалом питання реанімації фашизму на порядку денному в країнах Європи, як стверджує російська дослідниця В. Кузнецова, не стоїть. Але є загроза націоналістичного популізму, який підживлюється явним провалом політики мультикультуралізму. Крім того, слід пам’ятати, що не все населення є політично освіченим, і такі тези політичного реалізму, як обов’язкове оперття зовнішньої політики на фізичну, політичну й культурну реальність, які допомагають усвідомити природу й сутність національного інтересу, на перший погляд, є цілком справедливими, якщо не домислювати їх до логічного завершення у бік політичного радикалізму аж до застосування сили. Начасі поки що толерантність як культурна практика все ж підтримується більшістю населення європейських країн.

Складний шлях, який пройшла ліберальна доктрина від вимог у сфері економіки що, забезпечують економічну свободу, до основних концептів у сфері політики (основи моделі „ліберальної демократії”), сприяв тому, що, з одного боку, з’явилося розмаїття її різновидів, що у цілому позитивно позначилося на посиленні з часом ролі прав і свобод людини (виникло навіть поняття „правозахисний стандарт” – мінімум соціально-політичних прав, який має забезпечити будь-яка демократична держава), а з іншого боку, невпинна форсована демокра-

тизація призвела до того, що самоцінність демократії затулила цінність миру, а війна стала виправданням бажання захистити права людини (Югославія, Ірак, Лівія, Сирія та ін.)³.

У 2000-х роках у США як продовження розвитку „гуманітарної інтервенції” з’явилася низка теоретичних концепцій: „зміна режимів”, „попереджувальних ударів”, „примусове роззброєння” та ін. Концепція зміни режимів (regime change) передбачала можливість застосування сили проти будь-якого уряду будь-якої країни, який, на думку американської адміністрації, є „неблагонадійним”, причому не у відповідь на ворожі дії з її боку, а заради профілактики. Наслідком реалізації таких концепцій стало те, що „Демократизація світу перестала бути проектом мирної трансформації” [7, с.58]. Небезпечність такого повороту налякала не лише американських союзників, а й багатьох американських лібералів, які вважали, що поєднання у масовій свідомості демократизації з війнами компрометує саму демократичну ідею. У відповідь на запит нової концепції, вільної від асоціації про неминучість нових війн за демократизацію, американським політологом Ф. Закарія були розвинуті тези про неліберальну демократію, контурно намічені Д. Беллом, Д. Брауном та ін. У ній, по-перше, стверджується, що американська та західноєвропейська моделі демократії не є єдино можливі; по-друге, що ключовим концептом західної моделі політичного устрою є не демократизм, а *лібералізм*, по-третє, легітимізується неліберальна демократія, яка містить у собі певні демократичні механізми [8]. Поява такої

³ Колишня держсекретар США М. Олбрайт у своїх спогадах „Релігія та світова політика” зазначає, що, згідно з теорією проф. Гарвардського університету Дж. Наєма, висока моральна репутація країни є її важливим надбанням, що дозволяє поширювати коло друзів. Причому при виробленні зовнішньої політики необхідно керуватися розробленою проф. Принстонського університету М. Уолцером шкалою пріоритетів, яка допомагає враховувати як моральні, так і егоїстичні. Моральним орієнтиром можуть бути дії, внаслідок яких буде краще життя, більша свобода, справедливість, процвітання, здоров’я. При цьому М.Олбрайт посилається на такий вислів давньокитайського вченого Тан Жанцюя: „Якщо ви нападаєте на країну через любов до її жителів, ваш напад виправдано. Якщо ви боретесь для того, щоби покінчити з війною, ваші дії також виправдані” [6, с.72-73, 79].

концепції позитивно вплинула на обмеження ліберальної ортодоксії.

Для більшого розуміння взаємозв'язку внутрішньої (ліберальної) соціально-економічної політики та зовнішньої звернімо увагу на те, що, починаючи з 1940-х років концепція „ліберальної демократії” поступово в країнах Західної Європи та США зафіксувалась як безальтернативна ліберально-демократична модель розвитку. Нафтові шоки 1970-х спричинили утворення „групи семи” – неформального клубу провідних ліберально-демократичних країн для узгодження їхніх інтересів. Криза радянської системи на поч. 1980-х підтверджувала ефективність на той час ліберально-демократичної моделі. Паралельно у 1980-х рр. сформувались уявлення про взаємозв'язок ліберальної демократії з ринковою економікою. Воно підкріплювалось постулатом про те, що економічні свободи є необхідною передумовою громадянських свобод. Але водночас у внутрішніх справах неоліберальна (на відміну від соціал-демократичної) держава демонструвала вороже ставлення до всіх форм соціальної солідарності та максимально зменшувала свою роль у соціальному забезпеченні, освіті й охороні здоров'я. У 1989 р. неоліберальні принципи отримали міжнародне закріплення у „Вашингтонському консенсусі”, згідно з яким, йшлося про утворення моделі економічного регулювання за мінімальної участі держави, з переважанням розвитку сектору послуг над промисловістю, нефіксованим валютним курсом, малим бюджетним дефіцитом і переважанням соціально-економічних витрат над інвестиціями у реальне виробництво. Країни, які відмовлялись від такої моделі, оголошувалися маргіналами, натомість прийняття ліберальної економічної моделі стало розглядатися необхідним етапом переходу до ліберальної демократії. У 1990-х рр. адміністрація В. Клінтона (1993-2000) на основі цих наробітків виробила комплексну зовнішньополітичну стратегію. 21 вересня 1993 р. помічником президента США з національної безпеки Е. Лейком було проголошено про сприяння демократизації колишніх соціалістичних режимів у Європі зовнішньополітичним пріоритетом Вашингтону. А у січні 1994 р. на саміті Північно-атлантичного альянсу в Брюсселі президентська адміністрація США добилася прийняття тези про тотожність процесів „розширення демократії” та „розширення НАТО”. На поч. 2000-х рр. така політика

стала асоціюватися у незахідних країнах з політикою обмеження суверенітету в інтересах Заходу [див.: 7, с.66-69, 72; 9].

Євросоюз намагається вибудувати власну загальну зовнішню політику, враховуючи вимоги своїх країн-членів та узгоджуючи з вимогами стратегії НАТО. Але з розширенням кордонів ЄС та наявністю нерозв'язаних внутрієвропейських проблем вирішити це завдання стає ще важче. Однак це не може ставати перепорою реалізації головної мети міждержавної взаємодії – отримання абсолютних вигод. У червні 1993 р. на саміті у Копенгагені Рада Європи затвердила так звані „Копенгагенські критерії для країн-кандидатів на вступ до ЄС, які передбачали необхідними наявність демократичних інститутів, верховенства законів, гарантування прав меншинам та ринкової економіки.

У країнах ЄС, СНД та тих країнах, що не є (але бажають) стати членом ЄС різною мірою розвинені капіталістична економічна система та демократичний політичний режим. Але вони мають різні історії розвитку, різні потенціали, і, напевно, різне майбутнє. На нашу думку, слушною є думка тих економістів, які вважають, що країни-лідери глобалізації, особливо у Західній Європі, що вичерпали свої природні ресурси здебільшого внаслідок ранньої індустріалізації, пізніше зуміли у той чи інший спосіб об'єднати світ в єдиний економічний простір (світ-економіку), де „ніби діють закони відкритого ринку та демократії”, а насправді діє нееквівалентний „обмін для власної вигоди” [10]. Причому розгортання системи глобального нееквівалентного обміну прискорилося з крахом СРСР. Суверенні держави, що утворилися на уламках колись єдиного народногосподарського простору, маючи значні в цілому природні ресурси, були переведені у дискримінаційну категорію країн з перехідною економікою з усіма наслідками і відповідними ярликами (неконкурентоспроможності, низького рівня свободи, несприятливого ділового клімату тощо), що „регулярно підтверджується у наукоподібних рейтингах та індексах” [10]. Не в останню чергу саме ці міжнародні рейтинги сприяли зниженню інвестиційної привабливості навіть тих країн, які не мали моделі планової економіки, зате мали багаті природні ресурси (країни Африки, Латинської Америки, Близького Сходу).

Підтримуючи власну економіку за рахунок монополії на емісію долара, Сполучені Штати як ключовий глобальний

гравець забезпечив собі переваги у міжнародній торгівлі, а завдяки домінуванню у провідних міжнародних організаціях (ООН, МВФ, СОТ та інших фінансових об'єднань представників крупного капіталу), разом із Великобританією та іншими країнами золотого мільярду встановлюють стандарти та контролюють правила взаємодії у сфері міжнародних публічних, корпоративних і фінансових відносин⁴. (До речі, саме англосаксонські аудиторські компанії та рейтингові агентства диктують суверенним позичальникам умови доступу до міжнародних ринків капіталу. І ці умови є вкрай несприятливими для країн, що розвиваються, включаючи Україну. А всі спроби змінити цей порядок придушуються силовими методами – у рамках НАТО забезпечується воєнно-політичне прикриття іншим країнам золотого мільярду, які беруть участь у усталеній схемі світового поділу праці) [10]. Натомість, попри всі заяви і заклики до лібералізації економіки та політичної лібералізації, саме провідні країни „центру” й досі проводять протекціоністську політику з використанням методів тарифного та нетарифного захисту національних товаровиробників.

Що стосується самої України, то, на думку провідного співробітника Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАНУ О. Кузнецова, головною причиною тривалої соціально-економічної та політичної кризи в країні є її неадекватна інтеграція у світову економіку [10]. Слід хоча б згадати прискорений, непродуманий і несвоєчасний вступ до СОТ (2008 р.), який був не стільки економічною необхідністю, скільки політич-

ним кроком політичної еліти України у „помаранчевий період”. У намаганні випередити Росію Україна погодилася на принизливі умови. Так, рівень її митного захисту становить 2,7%, а рівень захисту євросони 2,8%. Так було б справедливо, якби конкурентоспроможність українських товарів була вище за європейські. Для порівняння – рівень захисту товарного російського ринку після вступу у СОТ – 9,7% [12]. Така несбалансованість внутрішньо- і зовнішньоекономічної політики України свідчить не лише про посилення зовнішнього впливу з боку ЄС та США з 2004 р., а про пряму зацікавленість потужних гравців глобалізованого світу у продовженні політики зваблювання України ліберальними мантрами по вільну торгівлю, мабуть, сподіваючись на коротку пам'ять (або необізнаність) керівників країни, яку вони взялися опікувати, про те, що економіка їхніх країн на етапі індустріалізації піднімалась вгору саме завдяки протекціонізму⁵. Більше того, успіхи індустріалізації у таких азійських країнах, як Малайзія, Сінгапур, Китай мають завдячувати не ліберальній моделі вільного ринку, а сильній ролі держави як у регулюванні торгівлі, так і запровадженні захисних митних бар'єрів для своєї промисловості. Однак, визнаємо, що позитивним моментом, на наш погляд, є те, що сьогодні уряд України „насмівся” подати заявку у СОТ на перегляд мита по 350 товарним позиціям.

На жаль, прикладів несиметричних поступок з боку України надто багато, щоби можна було сумніватися у її сьогоднішній неспроможності опиратися тиску між народних фінансових інститутів та ТНК. Поки що

⁴ Встановлення гегемонії долара (заснованої на Бреттонвудських угодах) було тісно пов'язано зі стабільністю всіх інших еквівалентів вартості, а американська воєнна могутність визначала щодо кожної з провідних або другорядних капіталістичних країн межу відпущеного їм суверенітету. Така модель до 1960 р. розширювала сферу свого охоплення [11, с.231]. Кризи кінця 1960-х рр. та серпня 1971 р. змусили де-юре скасувати конвертованість долара в золото, а весь „державний борг США був перекладений на плечі Європи”, що було своєрідним нагадуванням європейським державам „про свою гегемонію як вищу точку експлуатації та капіталістичного панування” [11, с.250]. Взагалі поєднання політичної свободи з вільним ринком і торгівлею тривалий час було особливістю неоліберальної політики, яка впродовж багатьох років визначає ставлення США до решти світу (Д. Харві) [9].

⁵ Твердження, що нові індустріальні країни (НК) змогли розвинути свою промисловість і економіку завдяки рецептам вільної торгівлі – міф, який використовується багатьма країнами „центру”, аби запобігти індустріалізації у бідних країнах, адже поява у них власного виробництва зменшило б ринки збуту ТНК. Корейський економіст Чхан Ха Джун у своїй книзі „Kicking Away the Ladder. Development strategy in historical perspective” (2003) називає це „kicking away the ladder”, тобто розвинені країни відштовхують драбину, якою самі піднімалися наверх і таким чином блокують розвиток інших країн! Цій меті – закріпити монополію ТНК-й, позбавити країни права самостійно регулювати власну економіку і проводити реформи в інтересах свого населення – слугують і правила СОТ [13].

нездоланна прихильність до догм неоліберальної економіки, відсутність осмисленої енергетичної політики та загалом ясного розуміння шляхів розвитку, напрямку інтеграції не дають надії на віднайдення шляху виходу із замкненого кола системної кризи, оскільки неоліберальна парадигма і є тим замкненим колом. У статті російської дослідниці М. Макаричевої, присвяченій аналізу „стратегії переходу” в Росії та зовнішньої політики Америки зазначається, що „неоліберальна стратегія переходу” як синонім „Вашингтонського консенсусу”, що асоціюється з трьома основними напрямками економічної політики: стабілізацією, лібералізацією та приватизацією державних підприємств, зазнала поразки у Росії, Мексиці, Бразилії, Індонезії, Таїланді, Південній Кореї та негативно позначилася на економічному становищі східноєвропейських країн. Такої ж думки й західні критики неолібералізму (Д. Котц, Дж. Гелбрейт, Ф. Марк, Б. Джин). Серед зауважень провідних спеціалістів (Дж. Гелбрейт, М. Голдман, Я. Крегель, Е. Матцнер, Д. Котц) щодо ефективності застосування неоліберальної політики в Росії, можна виділити ті, що, на наш погляд, так само негативно позначилися й на внутрішньо-економічному становищі України:

- руйнування старої централізованої системи до того, як вдасться створити ефективну ринкову систему, призводить до економічного хаосу;
- приватизація у непідготовленому суспільстві може призвести до розтаскування державної власності та слабкої економічної вигоди для суспільства;
- політика вільної торгівлі у перехідній економіці ставить національних виробників в умови жорсткої іноземної конкуренції в той самий час, коли вони до неї зовсім не готові.

Крім того, критики „неоліберальної стратегії” звертали увагу на неправильне розуміння російськими реформаторами ролі держави у перехідний період, при цьому значну частку вини за ці помилки вони поклали на західних (особливо американських) радників, які, до речі обирали собі російських партнерів серед тих, хто готовий був слідувати „компрадорській лінії” у власній країні. На думку критиків, держава має брати активну участь у побудові й функціонуванні ринкової економіки, при цьому у капіталістичному суспільстві економіка зазвичай функціонує успішно,

якщо держава контролює близько 50% ВВП [14].

Начасі перед Україною постає питання, якою дорогою, умовно кажучи, йти: наліво (де склалася тимчасова родина близьких і дальніх, багатих і бідних європейських родичів), прямо (намагатися хоча б удавати самостійність) чи направо (у дружні обійми з ментально спорідненим народом і можливістю виробляти спільні правила гри на ринку)? Причому, з одного боку, історична пам’ять підказує всі ризики і певні переваги „правої” і „лівої” доріг, а бути самостійним сьогодні, зрозуміло, без допомоги (дружньої, або хоча б під проценти) навряд чи вдасться. Виходити з кризи можна тільки об’єднавши зусилля (питання – з ким?). А вже потім – зміцнівшись, – можна будувати і самостійне майбутнє.

Прагматичний зовнішньополітичний вибір має враховувати той факт, що саме сповідування (нео)ліберальних принципів призвело до такої тривалої економічної кризи, що охопила капіталістичні (та ті що стали такими відносно недавно) країни. Логіка самозахисту капіталізму диктує розширення ринків та збільшення споживання за рахунок відкриття ще не освоєних ринків офіційно суверенних країн колишнього СРСР (ринків самого ЄС вже недостатньо для одужання навіть кількох країн його ядра⁶; логіка розширення Митного союзу так само ґрунтується на законах відтворення й самозбереження капіталізму, але, крім того, що йому є куди розширюватись, він, по-перше, тільки-но починає давати приклади і перших позитивних ефектів, і перших збоїв, а по-друге, не демонструє готовності підпорядкувати свою внутрішню соціальну політику жорстким неоліберальним правилам щодо населення). Для зменшення підтримки з боку населення цього зовнішньополітичного вектору підживлюються націоналістичні настрої всередині України, майже всі вітчизняні ЗМІ формують у суспільній свідомості думку про безальтернативність євроінтеграції. Зрозуміло, що можливої участі України у Митному Союзі, Єдиному економічному просторі найбільше бояться лідери країн-локомотивів глобалізації, у чому неодноразово

⁶ Директор Європейського університету (Дублін) Стефан Ауер пророкує неминучість того, що рано чи пізно „Європа вимушена буде хоча б частково ренаціоналізувати суверенітет”, відновивши себе як „Європу націй” [2].

відверто зізнавались. Цьому сприяють також настійливі рекомендації МВФ, ВБ, правила СОТ. Несамостійність вітчизняної політичної еліти у внутрішній і зовнішній політиці, її залежність від цих інституцій – окрема тема, але наслідки цього очевидні для населення країни вже сьогодні через реформи, впроваджені і ті, що передбачаються (Трудовий кодекс, земельна реформа), через зниження рівня життя, „пауперизацію держави, комодифікацію суспільних благ і загальне поширення соціальної незахищеності” [15], через самий факт недосягнення економікою країни рівня 1990 р. тощо. Так, країни МС у своїй внутрішньо-економічній політиці різною мірою у кожній із них також керуються неоліберальними принципами, але, слід мати на увазі хоча б таке:

- на відміну від умов вступу до ЄС, що передбачає тривалий період асоційованого членства з непередбачуваним результатом (тобто не обіцяє реального членства), вступ до МС – це після погодження умов невідкладне і взаємовигідне співробітництво з перспективою подальшого розширення ринку;
- координація роботи всіх структур МС, СЕП, ефективне взаємодоповнення може сприяти отриманню кумулятивного ефекту інтеграції, який позитивно позначиться не лише на макроекономічних показниках, а й на рівні життя громадян країн її учасників. З Україною рамки цього простору розширилися б, а саме інтеграційне утворення стало більш самодостатнім і, можливо, тоді вдалося позбавитися диктату ВБ, МВФ та інших суто неоліберальних міжнародних фінансових установ, для яких люди – лише джерело прибутку;
- саме у межах простору МС є найбагатші природні ресурси, що є об’єктивною умовою зростання економік його учасників, не вдаючись при цьому до складних схем для отримання доступу до них;
- на додачу до ліберальних демократичних цінностей у разі повноправного членства України в ЄС (гіпотетично припустимо це), їй доведеться погодитися з такою ліберальною „ною цінністю”, як одностатеві шлюби з усіма звідси наслідками (руйнація і остаточна втрата національної ідентичності, зниження рівня народжуваності) і т.д.

Таким чином, є підстави вважати, що не так звані „демократичні цінності” та відданість неоліберальним аксіомам є

справжньою головною причиною небажання правлячої еліти прийняти найважливіше для майбутнього країни політичне рішення (хоча б через референдум) про повноцінне членство „сьогодні і зараз” у Митному Союзі (яке б підтримала та частина населення, завдяки якій сьогоднішня правляча більшість отримала владу), економічна вигода такого кроку неодноразово доведена провідними економістами – В. Мунтіяном, В.Геєцем, Б. Кушніруком, О. Кузнецовим та ін. (на противагу прибічників євроінтеграції, які не можуть і досі довести її економічну користь для країни), що дозволило об’єднати зусилля й ресурси і разом виходити з кризи, створити самодостатній ринок, а може й власну валюту (страшний сон для неоліберальних країн „великої сімки”), а саме тривала невизначеність (упродовж десятків років) у статусі асоційованого членства ЄС, що не дає жодних переваг для народу України, але відкриває двері для нових хазяїв, для яких уже не буде жодних перепон для діяльності іноземних фірм та ТНК для утвердження своїх ліберальних цінностей, адже для них це не країна, а ще одна периферійна територія з непоганими природними і людськими ресурсами. А за цей тривалий час правляча еліта встигне подбати про свій бізнес, своїх дітей і онуків. Зате нас очікує повна перемога неолібералізму – з усіма його наслідками для народу України. Адже у разі конфлікту між недоторканістю фінансових інститутів і благополуччям населення неоліберальна держава завжди обирає перше [9]. Інакше кажучи, згідно з виділеними Г. Моргентау трьома різновидами міжнародних відносин, що базуються на боротьбі за владу, можна стверджувати, що базовою моделлю зовнішньої політики України є орієнтація на збереження Status Quo її владної еліти.

Економічні „труднощі”, що переживає на часі Україна, здатні викликати внутрішню дестабілізацію в країні, а зважаючи на особливість її геополітичного становища (знаходиться між двома крупними співтовариствами – ЄС та Митним Союзом, причому останній згодом може перерости у повноцінне політико-економічне об’єднання з чималою кількістю членів та потужним самодостатнім ринком) це може призвести до того, що давні територіальні претензії західних країн-сусідів (Румунія, Польща, Угорщина), можуть бути пред’явлені Україні та реалізуватися у той чи інший спосіб у разі досягнення омріяного її елітою (асоційованого) членства в ЄС. Загалом

напрошується питання, чи варто Україні поспішати сідати на „корабель, що тоне” (так, приміром, висловився найбагатший турецький банкір Хосню Оз’егін? [16].

Як можна говорити про різноманіття капіталізмів, так само можна говорити і про різноманіття неолібералізмів, що зумовлюються збільшенням нерівності між соціальними групами, класами та регіонами планети, у тому числі через дію відмінних неоліберальних економічних та політичних інституцій на місцях. Американська соціолог Дж. Бокман вказує на діалектичний процес одночасної лібералізації та неолібералізації колишніх державно-соціалістичних країн. Мала місце й натуралізація неоліберальних трансформацій, які в риторичі постсоціалістичних еліт були представлені як прогресивні заходи для створення „ефективної”, „конкурентоздатної” економіки та включення до кола „цивілізованих”, „розвинених” країн, причому, як зазначають деякі західні дослідники, пострадянський бюрократизм і централізм лише посилює процес неолібералізації [17], що вирізняє практику неолібералізму у країнах периферії. Згідно з світ-системним підходом, саме позаекономічна експлуатація пригноблених класів на периферії та постачання дешевої сировини уможлилювали інноваційний розвиток капіталізму в ядрі світ-системи. І інтерес країн ядра світового капіталізму (Євросоюзу передовсім), на наш погляд, полягає у відведенні саме такої ролі для України, неважливо чи у статусі асоційованого чи повноправного членства. Сумнівно, що цього не розуміють керманічі України, отже, відгадку впертого „євроінтеграційного просування” слід шукати в їхніх економічних інтересах (а не країни загалом) та у створеній системі (не)економічної залежності периферійного панівного класу (зважаючи на вражаюче високий рівень його корупційності) від ТНК та міжнародних фінансово-економічних установ. Якщо така взаємозалежність зберігатиметься й надалі (а так і буде у разі інституційного зближення з ЄС, то периферійне становище і надалі відтворюватиме „тип економіки, що розвивається не за рахунок інновацій, а за рахунок надексплуатації пригноблених класів” [17].

І насамкінець. Згідно з переконанням російського філософа й політолога О. Дугіна, Євразія неодмінно буде інтегрована, але не на ґрунті ліберальної ідеї, оскільки вона не сумісна з євразійством, адже воно

заперечує західну цивілізацію⁷. О. Дугін вважає, що й СРСР був епізодом євразійської історії. Але Євразійський Союз – річ набагато глибша, а самий проект – відкритий, структура ж і моделі його можуть бути різними. Починати є треба з простого – так само як у ХІХ ст. починала своє об’єднання Німеччина – з об’єднання кількох слабих держав і прибирання митних кордонів. Саме з того часу почала міцнішати німецька держава.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленин В. Доклад о внешней политике на объединенном заседании ВЦИК и Московского Совета 14 мая 1918 г. / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – т. 36. – С. 327-346.
2. Ауэр С. Конец европейской мечты: Какое будущее ожидает европейскую ограниченную демократию? [Електронний ресурс] / Стефан Ауэр. – Режим доступу: <http://gefter.ru/archive/8156>
3. Цыганков П. Международные отношения: учебное пособие [Електронний ресурс]. / П. А. Цыганков. – М. : Новая школа, 1996. – 320 с.– Режим доступу: <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/vzaimosvyaz-vnutrenney-vneshney.html>
4. Валлерстайн И. После либерализма / И. Валлерстайн. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
5. Кузнецова В. Концепция политического реализма Ганса Моргентау в программах праворадикальных политических партий Западной Европы [Електронний ресурс] / В.Ю. Кузнецова // Российский журнал исследований национализма. Электронный научный журнал. – 2012. – № 2. – Режим доступу <http://rjns.esrae.ru/123-341>
6. Олбрайт М. Религия и мировая политика /М. Олбрайт. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 352 с.
7. Современная мировая политика. Прикладной анализ / Отв. ред. А.Д. Богатуров. М.: Аспект-Пресс, 2009. – 588 с.
8. Захария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Ф. Захария. – М.: Ладомир, 2004. – 383 с.
9. Харви Д. Неолиберализм и реставрация классової власти [Електронний ресурс] / Д. Харви //

⁷ Посилаючись на думку російського філософа Н.М. Чуринова про існування двох протилежних проектів суспільства (індивідуалістичного та колективістського), М.С. Бухтояров і О.С. Бухтоярова висловили припущення, що лібералізм, який виник у рамках індивідуалістичного типу культури, при перенесенні у соціум з наявними колективістськими традиціями й менталітету, „неспроможний забезпечити існування й розвиток цього суспільства у вигляді цілісної самодостатньої системи” [18, с.8]. А намагання слідувати євроцентристській уніфікації, консервуватиме, на наш погляд, ту саму „наздоганну модернізацію”, яку якраз хочемо подолати.

- Прогнозис. – 2006. – №2 – Режим доступу: http://redflora2017.blogspot.com/2012/11/blog-post_13.html
10. Кузнецов А. Украина в глобальной экономической неволе: выход есть. Друзьям – все врагам – закон [Электронный ресурс] /А. Кузнецов // 2000. – 2013. – 19-25.04. – №16 (651) // Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/90301>
 11. Хардт М. Империя / М. Хардт, А. Негри. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.
 12. Лозулько С. Как аргументы „за” ТС превращаются в доводы „против” /С. Лозулько // 2000. – 2013. – №13 (648). 29 марта – 4 апреля
 13. Ждановская А. Что такое ВТО? В чьих интересах в ВТО принимаются решения? Чем опасна ВТО? [Электронный ресурс] / А. Ждановская // Левая политика. – 2009. –№ 9. – С.38-55 // Режим доступу: http://scepisis.net/library/id_2546.html
 14. Макарычева М. „Неолиберальная стратегия перехода” в России и Американская внешняя политика [Электронный ресурс] / М. Г. Макарычева // Вестник нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. серия: право. – Нижний Новгород: Нижегородский гос. университет им. Н.И. Лобачевского, 2001. – С. 138-141 // Режим доступу: <http://elibrary.ru/item.asp?id=9119865>
 15. Бурдые П. О хитрости империалистского разума [Электронный ресурс] / П. Бурдые, Л. Вакан // Режим доступу: <http://www.censura.ru/articles/rusedimperialism.htm>
 16. Еврозона – это тонущий корабль. Интерв'ю російській газеті „Ведомости” 17.07.2012 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступу - http://www.vedomosti.ru/opinion/video/76_1176
 17. Іщенко В. Неолибералізм з українською специфікою? [Електронний ресурс] / В. Іщенко // Журнал соціальної критики „Спільне commons”. – Режим доступу <http://commons.com.ua/?p=14739>
 18. Бухтояров М. Глобализация – путь мегаобщества / М. С. Бухтояров, О. С. Бухтоярова // История и обществознание. – Красноярск: Красноярский гос. технический университет, 2006. – С.7-10.

УДК 327

Yakovenko K., Malova D.
Comenius University in Bratislava

THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY TOWARDS UKRAINE: NO REAL INCENTIVES OF THE HAUNTING SHADOW OF RUSSIA?

The ENP is a weakly institutionalized framework for bilateral relations between the European Union and targeting countries. The European Neighbourhood Policy is not a “possible-membership” cooperation policy, therewith being a rather limiting agenda. The relations of the European Union and Ukraine are not bilateral, with Russia emerging as the third party.

Key words: *The European Union, Ukraine, the European Neighbourhood Policy, conditionality, membership, Cooperation Agreement, Association Agreement, Russia.*

Яковенко К., Малова Д. **ЕВРОПЕЙСКАЯ ПОЛИТИКА ДОБРОСОСЕДСТВА ОТНОСИТЕЛЬНО УКРАИНЫ: ОТСУТСТВИЕ РЕАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ ИЛИ НАВЯЗЧИВАЯ ТЕНЬ РОССИИ?**

Европейская политика добрососедства является слабо регламентированной и ограниченной политикой для двусторонних отношений между ЕС и странами, на которые она направлена. Европейская политика добрососедства является политикой без присутствия каких-либо перспектив будущего членства в ЕС; достаточно ограниченной политической программой. Отношения между ЕС и Украиной не являются двусторонними, а трехсторонними, где третьим „партнером” выступает Россия.

Ключевые слова: *Европейский Союз, Украина, Европейская политика добрососедства, кондициональность, членство, Договор о сотрудничестве, Договор об ассоциации, Россия.*